

تقریر درس تفسیر ترتیبی از ابتدای قرآن کریم آیت الله اراکی

مقرر	حجت الاسلام قادر بریسم	جلسه	۵۴	تاریخ	۱۴۰۳ / ۱۱ / ۱۴
عنوان ۱	تفسیر ترتیبی از ابتدای قرآن کریم				
عنوان ۲	تفسیر سوره «حمد»				
عنوان ۳	احکام فقهی بسمله در نماز				
عنوان ۴	ادله وجوب بسمله در فریضه				
عنوان ۵	مبحث اول: وجوب حمد کامل در نماز فریضه ➤ روایات باب				
عنوان ۶	مبحث دوم: وجوب بسمله در همه فرائض ➤ روایات باب				

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سیدنا محمد و آله الطیبین الطاهرین

احکام فقهی بسمله در نماز

بحث ما به سومین مبحث از مطالب مربوط به بسمله رسید. در این بخش، به احکام فقهی بسمله می پردازیم و همان طور که پیشتر بیان شد، نخستین حکم فقهی آن، وجوب «بسم الله الرحمن الرحیم» هم در قرائت حمد و هم در قرائت سوره های دیگر، در نماز فریضه است.

ادله وجوب بسمله در فریضه

در این جلسه، به تبیین ادله وجوب بسمله خواهیم پرداخت.

دلیل بر وجوب بسمله همراه با سوره حمد، بر دو مقدمه استوار است:

- مقدمه نخست: بسمله جزئی از سوره حمد است که این امر پیشتر مورد بحث قرار گرفته و اثبات گردید.
- مقدمه دوم: قرائت کامل حمد در نماز فریضه و به صورت وجوب شرطی در نماز نافله؛ از این رو، دو مبحث را در پی داریم:

مبحث اول: وجوب حمد کامل در نماز فریضه

روایات باب

دلیل بر این حکم، روایات متعدد است:

روایت مشهور «لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»: این روایت در منابع معتبر و مشهور حدیثی اهل بیت علیهم السلام نیامده است، لیکن در احادیث مرویه از عامه، به اسناد متعدد، تکرار شده و اصحاب امامیه روایات مربوط به آن را از روایات اهل سنت، نقل کرده اند؛ از جمله:

❖ ابن ابی جمهور احصائی در «عوالی اللثالی» نقل می کند: قال:

«قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»^۱.

❖ صاحب مستدرک الوسائل از ابوالفتح رازی در تفسیر خود: عن عبدة بن صامت قال:

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأَمْرِ الْكِتَابِ فَصَاعِدًا»^۲ ///.

❖ نیز از ابوالفتح رازی در تفسیر خود: عن أبي هريرة قال:

«أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُنَادِيَ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»^۳.

این روایت در منابع اهل سنت، فراوان به چشم می خورد و در منابع ما نیز از طرق اهل سنت روایت شده است. همچنین، روایتی مشهور است و مضمون آن نیز در احادیث مرویه از اهل بیت علیهم السلام و احادیث صحیح، ذکر شده است؛ از جمله:

➤ روایت مرحوم شیخ طوسی با سند صحیح: «یاسناده عن الحسين بن سعيد» که اسناد شیخ به وی صحیح

است «عن فضالة، عن ابن العلاء، عن محمد بن مسلم، عن أبي جعفر عليه السلام قال:

«سَأَلْتُهُ عَنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فِي صَلَاتِهِ، قَالَ: لَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا أَنْ يَقْرَأَ بِهَا فِي جَهْرٍ أَوْ إِخْفَاتٍ»^۴.

مرحوم کلینی نیز این روایت را در «کافی»^۵ نقل می کند و البته خود مرحوم شیخ، این روایت را به سند دیگری از مرحوم کلینی نقل می کند^۶.

➤ مرحوم سید رضی در «المجازات النبویه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» - که کتابی بسیار ارزشمند است و مرحوم شریف رضی سه

کتاب دارد که هر سه نیز از کتب بنیادین و اصلی و اساسی اند؛ یکی «نهج البلاغه»، دیگری «المجازات

النبویه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» و «مجازات القرآن». کتاب «المجازات النبویه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» دو فایده دارد؛ یکی اینکه بسیاری از نبویات

را روایت کرده که از منابع روایات نبوی ما همین است. البته ایشان این کتاب را هم بدون سند نقل می کند؛

ولی چون «عن الالسن»، مشهور بوده است، نیاز به ذکر سند ندیده است. قال:

۱. عوالی اللثالی؛ ج ۳، ص ۸۲.

۲. مستدرک الوسائل؛ ج ۴، ص ۱۵۸.

۳. همان.

۴. تهذیب الأحکام؛ ج ۲، ص ۱۴۶.

۵. البته با کمی تفاوت در تعبیر: «سَأَلْتُهُ عَنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ فِي صَلَاتِهِ، قَالَ: لَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا أَنْ يَبْدَأَ بِهَا فِي جَهْرٍ أَوْ إِخْفَاتٍ ...»؛ [الكافی؛

کتاب الصلاة، باب قراءة القرآن، ح ۲۸].

۶. ر.ک: تهذیب الأحکام؛ ج ۲، ص ۱۴۷.

«وَمِنْ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «كُلُّ صَلَاةٍ لَا يُقْرَأُ فِيهَا بِأَمْرِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ»^۱؛

شاید نکته نقل این روایت در این کتاب، همین تعبیر «خِدَاج» باشد و خواسته است توضیح دهد که چگونه حضرت از نقصان نماز به «خِدَاج» تعبیر کرده. بنابراین، مقصود از آن نقصان نماز است و مثل این است که بگوید: «کُلُّ صَلَاةٍ لَا يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ نَاقِصَةٌ».

بنابر این، روایات ما در وجوب قرائت فاتحه در کل نماز، اعم از فریضه و نافله، کامل هستند و جای تردید ندارند و مراد از «بفاتحه الكتاب» نیز کل فاتحه الكتاب است. پیشتر نیز بحث کردیم و اثبات گردید که بسمله هم جزئی از فاتحه الكتاب است.

از این رو: «تجب البسملة مع فاتحة الكتاب في كل صلاة».

مبحث دوم: وجوب بسمله در همه فرائض

مبحث دیگر ما، قرائت بسمله در سوره در هر فریضه است و دیگر مطلقاً نمی‌گوییم در هر نماز، اعم از فریضه و نافله. دلیل بر وجوب بسمله در هر سوره در هر فریضه، باز هم بر دو مطلب استوار است: ادله‌ای که سابقاً مورد بحث قرار گرفت و بیان شد که «البسملة جزء من كل سورة من القرآن» است و معلوم گردید روایات فراوانی وجود دارد که می‌توان به استناد آنها، ادعای تواتر معنوی نمود. همچنین گفتیم که سیوطی نیز در «اتقان» چنین ادعایی بر تواتر کرده و ادعای او نیز صحیح است.

روایات باب

روایات متعددی در منابع حدیثی خودمان، دال بر وجوب قرائت کل سوره در هر نماز و هر فریضه داریم؛ از جمله:

❖ روایت مرحوم کلینی: «عن احمد بن ادریس عن احمد بن محمد بن محمد بن يحيى عن محمد بن عبد الحميد عن نسيف بن عميرة عن منصور بن حازم قال:

«قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: لَا تَقْرَأُ فِي الْمَكْتُوبَةِ بِأَقَلِّ مِنْ سُورَةٍ وَلَا بِأَكْثَرِ»^۲؛

در فریضه، هم نباید کمتر از یک سوره خواند و نه بیش از یک سوره. از این روایت، استفاده می‌شود که حتی اضافه آیه‌ای بر سوره هم در صلات، ممنوع است.

❖ روایت مرحوم شیخ عليه السلام: «بإسناد عن حسين بن سعيد عن صفوان عن العلاء عن محمد عن أحدهما عليه السلام قال:

«سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَقْرَأُ السُّورَتَيْنِ فِي الرَّكْعَةِ، فَقَالَ لَهُ: لِكُلِّ رُكْعَةٍ سُورَةٌ»^۳؛

که از «لِكُلِّ رُكْعَةٍ سُورَةٌ» استفاده می‌کنیم که در هر رکعت باید یک سوره خوانده شود نه بیشتر..

۱. المجازات النبوية؛ ص ۱۱۶.

۲. الكافي؛ كتاب الصلاة، باب قراءة القرآن، ح ۱۲.

۳. الاستبصار؛ ج ۱، ص ۳۱۴.

بنابراین، از روایاتمان وجوب قرائت سوره تامه را استنباط می‌کنیم و چون این وجوب احراز گردید و همان گونه که پیشتر بیان شد، بسمله جزء تمامی سوره‌ها است، «یثبت وجوب البسملة مع السورة فی کل صلاة فريضة».

پرسشگر: مطرح می‌شود که آیا در مواردی همچون سوره فلق باید ناس هم خوانده شود؟

معظم له: در مورد فلق، چنین سخنی مطرح نشده است. آنچه مورد بحث و بررسی است، یکی «الضحی» و «الم نشرح» است و دیگری «فیل» و «قریش» که عنوان می‌شود یک سوره واحد هستند؛ ولی باید بحث کرد که آیا بسمله بین آنها جزء سوره است یا اصلاً جزء نیست یا اینکه جزء است ولی با این حال آیا یک سوره محسوب می‌شوند؟

پرسشگر: «لا صلاة إلا بفاتحة الكتاب»...

معظم له: وجوب شرطی است؛ بدین معنا که اگر قصد خواندن نافله‌ای صحیح را دارید، باید با فاتحه باشد؛ اما اگر خوانده نشود، نافله بدون فاتحه، صحیح نیست نه آنکه فعل حرامی است.

پرسشگر: ...

معظم له: در نماز واجبه، علاوه بر این که صحیح نیست، اقدام به فعل حرامی شده است. اگر نماز فريضة را بدون حمد بخوانید، دو اثر دارد؛ یکی اثر تکلیفی و یکی اثر وضعی. اثر وضعی اش بطلان نماز است؛ زیرا فعلی حرام مرتکب گشته است.

پرسشگر: ...

معظم له: اگر به قصد نماز بخواند، مصداق تشریع بوده و جایز نیست.

و صلّی الله علی محمد و آله الطاهرين